Aflevering 10 Februari 1915.

Gereformeerd Theologisch Tijdschrift

Redactie-adres: Dr. T. HOEKSTRA te Kampen.

MAATSCHAPPELIJKE TOESTANDEN ONDER ISRAËL IN DE VOLHEID DES TIJDS [1])

DOOR

DR. J. RIDDERBOS.

I.

In de eeuw, die aan Christus' geboorte voorafging, had de welvaart van Palestina's bevolking zwaar geleden onder de staatkundige toestanden. Toen de Romeinen in het jaar 63 v. C. het land onderwierpen, had het eene periode van langdurige binnenlandsche beroeringen achter zich. En het was er verre van, dat de vestiging der Romeinsche heerschappij aan het uitgeputte land aanstonds de zoo gewenschte rust en welvaart zou hergeven hebben. Nieuwe tijden van bangen druk breken aan: het land wordt uitgemergeld door de Syrische stadhouders; heeft enorme sommen te betalen voor de kosten van den Romeinschen burgeroorlog (49—45 v. C.); deelt in de droeve gevolgen van de dan aanbrekende regeeringloosheid (42 v. C.), waarin slechts het recht van den sterkste geldt; het heeft zijn deel te leveren van de fabelachtige sommen, die door Antonius' grenzenlooze verkwisting verslonden worden; het wordt overstroomd door den bruisenden vloed der Parthische benden, die zich roovend en plunderend over geheel Voor-Azie, en zoo

---

[1]) Vgl. o. a. E. Schürer, Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi[4], Leipzig 1901; A. van Iterson, Armenzorg bij de Joden in Palestina van 100 v. C.—200 n. C., Leiden, IJdo, 1911; A. Deissmann, Licht vom Osten, Tübingen, Mohr. 1908; Dr. A. Büchler, Der galiläische Am — ha Ares des zweiten Jahrhunderts, Wien, Hölder 1906. A. Edersheim, The Life and Time of Jesus the Messiah[3], 2 vol. London, 1888.

ook over Palestina uitstorten (40 v. C.); het lijdt den overlast der talrijke roovers, die (zelf wellicht door den nood der tijden van huis en hof ontbloot), vooral in Galilea's ontoegankelijke grotten zich bij groote scharen verschuilen; en het verduurt de binnenlandsche woelingen tusschen hen, die elkander de heerschappij over het Joodsche volk betwisten.

Intusschen kwamen er veelszins betere toestanden, toen Herodes de Groote in het jaar 37 v. C. met behulp der Romeinen de macht over het land aan zich wist te trekken. Hoe wreed en despotiek hij ook regeerde, toch heeft hij met vaste hand geordende toestanden weten te scheppen, waarbij handel en bedrijf weer vermochten op te komen. Tevens echter legde hij aan het volk buitengemeen zware lasten op ten behoeve der schitterende bouwwerken, die hij tot stand bracht. Daarbij werd het land in het jaar 25 v. C. door een zwaren hongersnood geteisterd. En toen hij, kort na Bethlehems kindermoord, stierf, brak er opnieuw eene korte periode van krijg en beroering aan, waarvan Galilea zoowel als Judea den druk ondervond. Gelukkig wisten echter de Romeinen de orde vrij spoedig te herstellen, en zoo beleefde ook ten tijde van Jezus' optreden Palestina eene periode van betrekkelijke rust, Galilea onder het bestuur van den viervorst Herodes Antipas, en Judea onder dat van den stadhouder Pontius Pilatus.

Men vorme zich dan ook aangaande de welvaart van het Palestina dier dagen geene al te geringe gedachte. De algemeene toestand stak in dit opzicht op het allergunstigste af tegen de eerste tijden na den terugkeer uit de ballingschap. Toen was het een weinig talrijke en armelijke groep amechtige Joden, die den spot der Samaritanen gaande maakte; thans daarentegen eene talrijke bevolking, welker vlijt en energie een zeer goed gebruik wist te maken van de uitnemende bronnen van welvaart, die het land nog steeds in ruime mate had aan te wijzen.

De *landbouw*, meestal met veeteelt verbonden, vormde nog altijd het hoofdbedrijf. Het Palestina dier dagen wordt geroemd als een land, dat rijk was aan natuur-produkten, welke (evenals trouwens de voortbrengselen der industrie) naar alle landen

werden vervoerd, en ten deele wereldberoemd waren. Golvende korenvelden, olijfboomen, wijngaarden, dadelpalmen en andere vruchtboomen werden in menigte aangetroffen.

Verder was, voornamelijk in Galilea, maar ook aan de zeekust, de *vischvangst* eene rijke bron van welvaart.

Bovendien had de ontwikkeling van het *handwerk* en de *industrie* eene vrij hooge vlucht genomen. Dat het handwerk onder het toenmalig Jodendom in eere was, blijkt trouwens reeds uit het feit, dat ook vele Schriftgeleerden naast de studie der wet een vak beoefenden, om in hun levensonderhoud te voorzien.

De *handel* was door de Joden in de verstrooiïng weldra met ijver beoefend; en toen de nieuwe Joodsche staat zich weer uitbreidde en ook de kuststeden aan zich trok, werd dit voorbeeld ook in Palestina gevolgd. Reeds de connecties met hun broederen in den vreemde waren hieraan bevorderlijk. Bovendien was het land gunstig gelegen. Door Galilea en Samaria zochten talrijke karavanen langs eeuwenoude heirbanen de kust; en in het Zuiden kwamen de Arabieren met de schatten van Zuid-Arabië aan, om ze straks eveneens naar de kust te vervoeren, waar ze voor de vaart naar het Westen werden ingescheept. Palestina zelf leverde aan de wereldmarkt talrijke produkten, en ontving in ruil uit Egypte en de landen der Middellandsche zee allerlei voedingsmiddelen, kleedingstukken, huisraad terug. Om koopmanschap te drijven en winst te maken, ondernam ook de Jood uit Palestina wel reizen, waarbij hij een jaar uitbleef (Jac. 4 : 13). En al werd ook, bij den afkeer der Joden van het verkeer met de Heidenen, de handel in hoofdzaak nog aan vreemden overgelaten, toch moest hij ook aldus aan de algemeene volkswelvaart ten goede komen.

Dat de welvaart dan ook op geen lagen trap stond, blijkt reeds uit de zware belastingen, die het volk, zonder financiëel ten onder te gaan, vermocht op te brengen.

Ook de sociale verhoudingen waren in betrekkelijken zin, zeker niet ongunstig te noemen.

Daar de landbouw hoofdbedrijf was, en Palestina's bodem eene ijverige bewerking, en dus veel handen eischte, konden de groote steden hier niet bloeien ten koste van het platteland.

Hierbij kwam, dat de voor landbouw geschikte grond over het algemeen in kleinere stukken was verdeeld, waarop de kleine boer in normale tijden een goed bestaan had. Deze omstandigheid had, in verband met het kleinbedrijf in de industrie, tengevolge, dat de kleine middenstand een zeer belangrijk deel der bevolking uitmaakte.

Intusschen waren er ook een aanmerkelijk getal groote landgoederen, welker bestaan voor de sociale verhoudingen uit den aard der zaak grootere gevaren medebracht.

Voor een deel werd het werk hier verricht door vrije loonarbeiders, die men huurde (Matth. 20 : 1—9) voor een denaar (iets minder dan een halven gulden) per dag. In hoofdzaak bestonden echter ook in Israël de vreemde werkkrachten uit slaven. Doch juist die slavernij, *de* sociale misstand der oude wereld, was èn door de wet èn door de usantie onderworpen aan eene beperking, waarin Israëls voorrecht boven de volken op treffende wijze uitkwam.

In bijzondere mate gold dit van het houden van slaven uit het eigen volk. Van ouds stond het den Israëliet vrij, zijne kinderen, mits niet aan vreemden, als slaven te verkoopen, en ook zichzelf in lijfeigenschap over te geven. Wie zich in groote *armoede* bevond, en inzonderheid wie *schulden* had, die hij niet kon aflossen (Matth. 18 : 25), of ook wie had *gestolen* en de boete niet kon betalen, kon op deze wijze met zijn gezin in lijfeigenschap geraken. Intusschen was deze slavernij door het bekende gebod der vrijlating in het zevende jaar (Ex. 21 : 2) zeer beperkt, terwijl de mildheid der wetgeving bovendien uitkwam in den eisch, den vrijgelatene niet ledig te laten uitgaan (Deut. 15 : 13 v.), een eisch die door den Talmud nader werd omschreven door de bepaling, dat men hem in natura de waarde van dertig zilveren sikkelen moest medegeven. Hierbij kwam dan nog, dat door de algemeene weldadigheid de meeste armen voor lijfeigenschap bleven bewaard, terwijl bovendien het loskoopen van Joodsche slaven een voornaam onderdeel der barmhartigheid was (vgl. reeds Lev. 25 : 47—49). De meeste slaven, die men hield, waren dan ook vreemden, en ook de positie van dezen stak zeer gunstig af tegen het lot, dat den slaven bij de andere volken der oudheid over het gemeen ten deel viel.

Viel er dus over geheel op het terrein van het maatschappelijke leven veel goeds te constateeren, toch ontbrak de schaduwzijde niet. De algemeene welvaart leed onder de vele en zware belastingen, waarvan de druk door de Joden te meer moest worden gevoeld, omdat zij ook reeds belangrijke offers hadden te brengen voor de instandhouding van den tempeldienst en voor het onderhoud der priesters.

Behalve de directe belastingen had men nog indirecte als de tollen of invoerrechten aan de grenzen van verschillende provinciën, en de marktgelden zooals Herodes de Groote te Jeruzalem had ingesteld. Een bewijs, dat de druk van dit alles veelszins smartelijk gevoeld werd, is gelegen in het feit, dat meer dan eens ernstig op vermindering werd aangedrongen. Zoo vroegen de Jeruzalemsche burgers na Herodes' dood om afschaffing der marktgelden en verscheen in 17 n. C. eene deputatie te Rome om voor Palestina en geheel Syrie krachtig aan te dringen op vermindering van den belastingdruk.

Dit laat zich te eerder verstaan, omdat het volk nog zooveel meer had op te brengen dan wat officiëel was vastgesteld. Ook hierin deelde Israël het lot der door de Romeinen onderworpen volken. De krijgslieden maakten zich naar het getuigenis des Doopers schuldig aan afpersing en overlast (Luc. 3 : 14). Maar vooral waren het de belastingbeambten, inzonderheid de beruchte tollenaren, die meer eischten dan hun gezet was (Luc. 3 : 13; 19 : 8.) En wel gaven zij gaarne voorschot aan wie niet kon betalen, maar om straks het verschuldigde met woeker terug te eischen. De haat en verachting, waarvan schier elk Joodsch gemoed tegenover deze menschen vervuld was, geeft een niet falend getuigenis aangaande de willekeur en de uitbuiting, waaraan men hen schuldig wist.

Zoo is het te verstaan, dat trots de niet zoo karig vloeiende bronnen van welvaart armoede volstrekt geen zeldzaam verschijnsel was. Het mag ons niet ontgaan, dat in de gelijkenissen van den Heiland, die steeds aan het werkelijke leven zijn ontleend, meermalen voorkomt de teekening van den *schuldeischer*, wien de een b.v. vijftig, de ander vijfhonderd talenten is verschuldigd (Luc. 7 : 41): ongetwijfeld een schrikbeeld, dat aan meer dan een Zijner hoorders maar van al te

nabij bekend was. En behalve deze in de schuld geraakten waren er de vele bezitloozen, die als eenige bron van onderhoud hun arbeidskracht bezaten, en voor wie kommervolle tijden konden aanbreken, als bij ingetreden werkeloosheid de dagen, waarop niemand hen huurde (Matth. 20 : 7) zich soms vermenigvuldigden. Terwijl er dan tenslotte nog waren degenen, die ook in normale omstandigheden niet bij machte waren, om in eigen onderhoud te voorzien, de eigenlijk armen, die geregeld van de barmhartigheid moesten leven (Matth. 19 : 21; 26 : 9), de weduwen, wier gansche leeftocht in twee penningskens bestond (Marc. 12 : 42).

Behalve deze armen en bezitloozen en den bovengenoemden, gelukkig talrijken, kleinen middenstand, waren er dan ook de rijken, die goederen hadden opgelegd voor vele jaren (Luc. 12 : 19) en die beschikten over de middelen, om zich in purper en fijn lijnwaad te kleeden, en om te leven allen dag vroolijk en prachtig (Luc. 16 : 19). Want het behoeft wel niet gezegd te worden, dat ook de omstandigheden, die veler welvaart beperkten of te gronde richtten, niet verhinderden, dat anderen tot rijkdom kwamen. Rijk was koning Herodes, die bij zijn dood zulk een vermogen naliet, dat het jaarlijksche inkomen zijner erfgenamen op duizend talenten, d.i. vier tot vijf millioen gulden werd berekend. Rijk waren de aanzienlijke Jeruzalemsche priesters, die zich de inkomsten hunner armere standgenooten soms met geweld toeeigenden, zoodat sommigen dezer van gebrek omkwamen. Rijk waren vele raadsheeren en andere ingezetenen van Jeruzalem. Rijk waren de groot-grondbezitters, wier land wel had gedragen, zoodat de oude schuren te klein werden (Luc. 12 : 16). Rijk waren ook die enkelen onder de Joden, die in den handel door geslaagde speculatiën zich aanzienlijke kapitalen hadden verworven, zooals, in iets lateren tijd, de uit den strijd tegen Rome bekende Johannes van Gischala, die naar Josephus' beschrijving het monopolie van den handel in Galileesche olijvenolie had weten te bemachtigen.

Zoo was onder het toemalig Israel de algemeen verbreide tegenstelling van rijk en arm niet slechts bekend, maar nam ze ook menigmaal een schrillen vorm aan. Het door Christus

geteekende beeld van den rijken man en den bedelarmen Lazarus was dan ook volstrekt niets ongewoons, al kon gelukkig gezegd worden, dat de overgroote meerderheid der bevolking tusschen die beiden in stond en eene maatschappelijke positie bezat, die niet al te onbevredigend mocht worden genoemd.

Ook de zendbrief van Jacobus werpt licht op de hier besproken toestanden.

Deze brief toch werd, waarschijnlijk door Jacobus, den broeder des Heeren, verzonden aan de Joodsche Christenheid (die toen nog tot Palestina en de aangrenzende streken van Syrië beperkt was), omstreeks het jaar 50 n.C. In het algemeen zullen onder dezen kring van lezers de sociale toestanden dezelfde zijn geweest als in den door ons besproken tijd.

Welnu, Jacobus toont ons het beeld van den koopman, die door zijne zucht naar gewin zijn God vergeet (4 : 13—16), den rijken grondbezitter, die het loon der arbeiders verkort, en de daarover klagende arbeiders (5 : 1—6). Hij toont rijken en armen, gelijkelijk vervuld van eene wereldliefde, die de rijken weelderig en gierig, de armen begeerig en ontevreden maakt (4 : 1—12). Hij weet van allerlei verkeerde verhoudingen, van krijgen en vechterijen tusschen rijken en armen, voortkomend uit hunne wellusten, die in hunne leden strijd voeren (4 : 1—4).

II.

Het loont de moeite, nog bijzonder te vragen naar de maatschappelijke positie van de kringen, met welke de Heiland gedurende Zijn leven op aarde het meest in aanraking kwam.

Deze vraag leidt ons naar Galilea. Wel valt er ook een belangrijk deel van Christus' aardsche werkzaamheid buiten Galilea, inzonderheid te Jeruzalem. Maar uit Galilea waren Zijne jongeren, was Hijzelf zooveel het vleesch aangaat, en in Galilea is Hij ook met Zijne prediking en wonderen het meest in het leven des volks ingegaan. Hier was het, dat Hij de steden en vlekken doorreisde, om de in menigte tot Hem gebrachte kranken te genezen, en om den armen het evangelie te verkondigen.

Nu was juist Galilea naar het uitwendige het rijkst gezegende deel van Palestina. Terwijl Judea's bodem over het geheel

genomen, schraal en bovendien onvoldoende gecultiveerd was, was Galilea eene schoone, vruchtbare landstreek, waar de bodem koren en olie in grooten overvloed voortbracht en ook de wijngaarden rijkelijk droegen, terwijl bovendien het meer van Gennesareth, met de vele bloeiende dorpen en steden aan zijn oever, een overvloed van visch voortbracht. De kosten van het levensonderhoud werden gerekend er slechts een vijfde te bedragen van wat men in Judea noodig had. Er moge dan ook overdrijving schuilen in Josephus' bewering, dat Galilea 240 steden en dorpen telde, elk gemiddeld van 15000 inwoners, zeker is, dat het toenmalige Galilea eene talrijke bevolking had, die, arbeidzaam als ze was, in een land als dit wel tot welvaart moest komen, zoo dikwijls tijden van rust en vrede dit mogelijk maakten.

In meer dan een gezegde der Rabbijnen werd dit voorrecht, dat Galilea in maatschappelijk opzicht genoot, klaar genoeg uitgesproken. Zoo zeide men, dat het gemakkelijker was, in Galilea een bosch van olijfboomen op te kweeken, dan in Judea één kind groot te brengen. Terwijl een zeer bekend gezegde was: „indien ge rijk wilt worden, ga dan naar het Noorden, indien wijs, begeef u naar het Zuiden."

In dit alles ligt zeker reeds eene waarschuwing, om ons de maatschappelijke positie van die Galileesche kringen, met welke de Heiland het meest in aanraking kwam, niet al te schamel te denken. Zoo waren Zijne *jongeren*, toen Hij hen riep, allerminst bedelaars en ook geen bezitloozen: ze moesten iets *verlaten*, om Hem te volgen (Matth. 19 : 27 v.v.). Al behoorden ze tot de kleine luiden, hierdoor wordt alle gedachte aan een zekeren welstand zeker niet buitengesloten. Mattheüs bv. was een tollenaar, en dezen waren doorgaans wel veracht, maar niet arm.

Of, zoo men dezen eene uitzondering noemt in den kring, dan zij gewezen op Zebedeüs. den vader van Jacobus en Johannes, die zich in zijn visschersbedrijf, behalve door zijne zonen, door huurlingen kon laten bijstaan (Marc. 1 : 20). Ook verdient het de opmerkzaamheid, dat zijne huisvrouw Salome genoemd wordt onder de vrouwen, die Jezus en de apostelen zoowel op hunne tochten in Galilea als ook op de laatste reis

naar Jeruzalem waren gevolgd, en Hem hadden gediend (Marc. 15 : 41). Dit „dienen” wordt door Lucas bepaald omschreven als een dienen *van hare goederen* (Luc. 8 : 2, 3), en dus zal ook Salome haar aandeel geofferd hebben tot onderhoud van den Meester en de Zijnen. Evenzoo wordt zij ook genoemd onder de vrouwen, die specerijen hadden gekocht, om het lichaam des Heeren te balsemen (Marc. 16 : 1).

Nu willen wij uit dit alles aangaande den welstand van Zebedeüs' huis geene te stoute conclusies trekken. Er kan onder die vrouwen wel meer dan eene zijn geweest, die aan dat „dienen van hare goederen” slechts op zeer bescheiden wijze kon meedoen; te meer daar de dienende liefde bij zulk een reisgezelschap ook op andere wijze voor hare werkzaamheid nog terrein genoeg vond (vgl. ook Marc. 1 : 31). Lucas heeft onder de vrouwen, die Jezus van hare goederen dienden, Salome niet met name genoemd. Het schijnt ons dan ook zeer overdreven, wanneer men zelfs de onderstelling heeft uitgesproken, dat het ouderlijk tehuis van Jacobus en Johannes in uiterlijken welstand misschien zelfs eenigermate met het huis van een Jozef van Arimathea zou zijn te vergelijken geweest. Tenslotte was ook Zebedeüs een visscher, en hij was met zijne zonen en de huurlingen in het schip, toen Johannes en Jacobus den Meester volgden. Het is waarschijnlijk, dat Salome eene zuster was van Maria, de moeder des Heeren, en zij moge dan eenigen meerderen welstand dan deze hebben genoten, toch noopt ook deze trek ons, de voorstelling aangaande de maatschappelijke positie van haar gezin niet al te hoog op te voeren. Hiermede is in overeenstemming, dat later niet slechts van Petrus, maar ook van Johannes wordt gezegd. dat zij ongeleerde en eenvoudige menschen waren (Hand. 4 : 13).

Naar ons oordeel kan men dan ook veilig zeggen, dat wel eenerzijds Galilea's welvaart voor Jezus' jongeren niet zonder beteekenis was geweest, maar dat zij toch geen van allen voortkwamen uit de kringen der aristocraten of ook maar der rijken, maar uit dien der kleine luiden.

Tot dienzelfden kring behoorde ook het overgroote meerendeel der scharen, die in Galilea doorgaans Zijn gehoor vorm-

den: het was de gewone bevolking van het platteland en van landstedekens als Kapernaüm en Bethsaïda.

Tot diezelfde kleinen naar de wereld behoorden Jozef en Maria, en als een derzulken verscheen nu ook de Zaligmaker zelf op deze aarde. Niet enkel Jozef, maar ook Hijzelf wordt door de scharen aangeduid als timmerman (Marc. 6 : 3): waarom zou Hij Zich ook niet in den betrekkelijk langen tijd, die aan Zijn optreden voorafging, vertrouwd gemaakt hebben met het vervaardigen der velerlei houten voorwerpen, die Zijne landslieden voor hun huiselijk leven of voor hun arbeid op het land behoefden?

Aan het leven dezer kleinen en geringen is ontleend zoo menige trek in de gelijkenissen onzes Heeren. Zeker leggen deze overvloedig getuigenis af, dat Hij allerminst onbekend was met wat er omging in de kringen der rijken. Maar de wereld, waarin het groote meerendeel Zijner hoorders thuis was, waarin ook Hijzelf zich van kindsbeen af had bewogen, was toch eene andere. Ze lag daar, waar de man voor dagloon in den wijnberg werkt, waar de boerenvrouw voor enkele penningen een tiental muschjes van de markt mede naar huis brengt — eene spijze voor den geringen man; ze lag in die lage hutten, waar het geld zoo krap kan zijn, dat men om een verloren penning het huis met bezemen keert, en het licht zoo schaarsch is, dat men, om dit te doen, eerst eene kaars moet ontsteken.

In gewone tijden is men hier niet arm in den bangsten zin des woords. Maar tusschen het betrekkelijk welvaren, dat men er geniet en nijpend broodsgebrek, ligt vaak eene o! zoo dunne grenslijn; en om deze uit te wisschen is er niet meer noodig dan één mislukte oogst, één seizoen van werkeloosheid, éène ziekte, of — één gewetenlooze landheer, die den loon zijner werklieden verkort.

Aangaande Jozef en Maria zijn er in de evangeliën zelfs aanwijzingen, dat zij, althans omstreeks den tijd van Jezus' geboorte, bepaald tot de *armere* bevolking waren te rekenen. Het offer, dat voor Maria's reiniging gebracht werd (Luc. 2 : 24), was beslist het offer der *armen*, wier hand niet genoeg vond voor een lam (Lev. 12 : 8). Maria was de nederige dienstmaagd; en het verdient opgemerkt te worden, dat niet in

Zacharias', noch in Simeons, maar juist in Maria's lofzang een woord als dit voorkomt: „Hongerigen heeft Hij met goederen vervuld, en rijken heeft Hij ledig weggezonden" (Luc. 1 : 53). Ongetwijfeld miskent men den zin dezer woorden, zoo men hier allermeest aan eene sociale tegenstelling denkt, maar evenweer staat naar ons oordeel vast, dat tijdelijke nood van eene uitdrukking als deze den achtergrond vormt. Dat daarom Maria zelve de kwelling des hongers heeft gekend, beweren wij niet. Zij gewaagt in haar lofzang niet slechts van haar eigen, maar van Israëls nood, waaruit het door zijn God thans wordt verlost. Maar toch mag het feit, dat juist Maria dit in zulke woorden doet, ons eene aanwijzing zijn, dat zij ook den maatschappelijken druk haars volks van zeer nabij had leeren kennen.

Ook uit Jezus' eigen mond klonken ons reeds soortgelijke tonen tegen. Trots de algemeene volkswelvaart is er blijkbaar onder Zijne hoorders meer dan een geweest, wien de beangstigende vragen „wat zullen wij eten, wat zullen wij drinken, waarmede zullen wij ons kleeden" maar al te goed bekend waren en voor wien ook Galilea's vruchtbare landouwen met haar bloeiende anemonen en haar juichend vogelenheir aan die vragen haar bangheid niet ontnemen konden — dat vermocht slechts Hij, die èn in de stille pracht dier veldbloem èn in dat vogelenbestaan wist te toonen de mildheid en de goedheid van den Vader, die in de hemelen is.

NOG IETS OVER DE SILO-PROFETIE

DOOR

Dr. G. Ch. AALDERS.

Kort na het verschijnen van aflevering 8 waarin ik mijne bijdrage over de Silo-profetie had geplaatst, kwam mij in handen het laatste nummer van den jaargang 1914 van het Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft, waarin prof. Albrecht eene nieuwe verklaring van het raadselachtige woord שילה heeft ten beste gegeven. Ik wil met een enkel woord hier over deze nieuwste opvatting de lezers inlichten.

Prof. Albrecht's verklaring behoort tot de niet-Messiaansche. Hij gaat uit van de bekende veronderstelling dat אשר לו=שלה moet worden gelezen en geeft daarvoor de vertaling „sein Geschick". Deze vertaling tracht hij aannemelijk te maken door te wijzen op een zoodanig gebruik van het woord in den Midrasch Genesis Rabba en door aan het τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ van de LXX dezelfde beteekenis toe te kennen (eigenlijk zou het zijn „das ihm Aufgesparte", naar Job. 38 : 23). De zin van den geheelen derden στίχος zou dan wezen: „Bis auch sein Geschick sich erfüllt." In den vierden στίχος vat hij verder לו op als neutrum, leest voor het substantief יקהת den werkwoordvorm יקוו en neemt עמים in den zin van „Verwandte." Dezen στίχος vertaalt hij dus: „Und darauf hoffen Verwandte."

En nu de beteekenis van Gen. 49 : 10b in het verband. Zich aansluitend bij Cornill [1]), die den geheelen Jakobszegen voor sterk geïnterpoleerd houdt en met name de oorspronkelijke spreuk over Juda wil beperken tot de drie drieledige στίχοι vs 8a, vs 12a, vs 12b, neemt hij aan, dat deze oudste Judaspreuk, van Noord-Israëlietischen oorsprong, ten tijde van de scheuring des rijks met het Judeesche toevoegsel vs 8b — 10a,

---

[1]) In *Studien zur Semitischen Philologie und Religionsgeschichte* Julius Wellhausen *zum siebzigsten Geburtstag gewidmet*, Giessen 1914, bldz. 101 v.v.

vs 11 werd voorzien, en eindelijk na den val van het tienstammenrijk van de hand van een afgunstigen en verbitterden Noord-Israëliet in vs 10b de weinig vriendelijke kantteekening ontving: totdat ook Juda's noodlot in vervulling gaat, waarnaar verwanten met verlangen uitzien.

Men ziet, er is heel wat vernuftige „Combinationsgabe" voor noodig om het gewenschte resultaat te bereiken. Dat men ook hierop zonder overdrijving het verdict van Procksch kan toepassen: „das ist keine Exegese mehr," is duidelijk. Het zij genoeg te wijzen op de innerlijke tegenstrijdigheid welke er ligt in het beroep op de oude vertalingen voor de opvatting שִׁלֹה= אֲשֶׁר לוֹ en de verwijzing naar een Midrasch voor de beteekenis van dit woord. Het is toch ook aan prof. Albrecht niet onbekend dat de oude vertalingen eenstemmig zijn in de Messiaansche opvatting van de Silo-profetie; ook de LXX, hetgeen vooral duidelijk is uit de in sommige MSS en citaten bij de patres voorkomende lezing ᾧ ἀπόκειται en uit de vertaling καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν voor den laatsten στίχος. Indien dus het getuigenis der oude vertalingen beslissend wordt geacht voor de lezing שִׁלֹה, dan is het niet recht begrijpelijk waarom ter verdere verklaring van dit שִׁלֹה niet meer naar deze vertalingen, maar liever naar de latere Midraschim wordt geluisterd. En dit is te minder verklaarbaar waar prof. Albrecht zijn beroep op den Midrasch Gen. Rabba meent te kunnen versterken door den bijzin: „also bei Leuten, die noch recht gut Hebräisch verstanden." Verstonden soms de LXX en de auteurs der Targumim niet „recht gut Hebräisch"?

Een van tweeën dan. Of de vertaling der LXX enz. is, zooals ik ze heb gequalificeerd, eenvoudig een verlegenheidsvertaling, een bewijs dat reeds zij met het woord שִׁילֹה geen raad wisten, en dan is elk beroep op deze oude vertalingen als getuigen voor de lezing שִׁלֹה waardeloos. Of de oude vertalingen hebben nog wèl geweten wat de beteekenis was van het moeilijke woord, maar dan kan de van hen afwijkende vertaling die Albrecht wil doen steunen op het spraakgebruik van een lateren Midrasch niet juist zijn.

Daarom heeft de publicatie van prof. Albrecht mij geene aanleiding gegeven om mijne beschouwing over de Silo-profetie te herzien.

NIEUWERE HOMILETISCHE LITERATUUR

DOOR
DR. T. HOEKSTRA.

Een Homiletiek van orthodoxe zijde.

De jongste Homiletiek, die op Duitschen bodem verscheen, is geschreven door Dr. EUGEN SACHSSE, gewoon hoogleeraar aan de universiteit te Bonn. Ze is opgenomen in de bekende *Sammlung Theologischer Lehrbücher* van de A. Deichert'sche Verlagsbuchhandlung te Leipzig en draagt tot titel: *Evangelische Homiletik*, ein Leitfaden für Studierende und Kandidaten.

Prof. SACHSSE is op het gebied van de ambtelijke Theologie geen onbekende. Vele jaren geleden heeft hij een leerboek voor de Catechetiek gegeven, dat in menig opzicht te prijzen is. Ook het artikel over *Katechese* in HERZOG's Realencyclopaedie is van zijne hand. Thans heeft de grijze geleerde een werk op de boekentafel gelegd, dat vele studenten in Duitschland met vrucht gebruiken zullen.

Het standpunt van SACHSSE is een ander als van NIEBERGALL, wiens Homiletiek in het eerste nummer van dezen jaargang door ons op critische wijze besproken is. NIEBERGALL behoort tot de geprononceerd liberale richting, SACHSSE schaart zich onder de orthodoxen. Hoewel SACHSSE geen Gereformeerde aspiraties heeft en hij over tal van punten anders denkt dan de Gereformeerde confessie, is hij toch iemand die warm en zonder allerlei restricties den Christus belijdt. Reeds in zijn „Voorwoord" schenkt hij klaren wijn. Hij zegt daar: „De evangelische kerk is tegenwoordig in een strijd gewikkeld, zoo zwaar, als zij nog niet heeft beleefd. Het gaat om de waardij van den persoon van Jezus Christus. Het bijbelsche Evangelie verkondigt, dat Jezus de eengeboren Zoon Gods is, door den Vader in de wereld gezonden om door Zijn Woord en werk, door zijn dood en opstanding het Rijk Gods onder de menschen op te richten, ze van duisternis en schuld, van de heerschappij der zonde en des doods te bevrijden, ze tot kinderen Gods en erfgenamen van het eeuwige leven te maken.

De „Aufklärung” heeft niet slechts het orthodoxe systeem, maar het bijbelsche Evangelie in twijfel getrokken. Het Rationalisme heeft geloochend dat Jezus de Zoon Gods is, dat Hij door Zijn dood en Zijne opstanding onze verlossing volbracht heeft. Voor het Rationalisme gold Hij als wijze leermeester, die de redewaarheden God, deugd en onsterfelijkheid op uitnemende wijze onderwees en den menschen een voorbeeld van vroomheid en deugd gaf. Deze meening beheerschte in de 18e eeuw de ontwikkelde kringen; vele theologen waren haar toegedaan. Wij meenden deze dwaling overwonnen te hebben. Sedert 50 jaren echter wordt onder ons wederom het bijbelsche Evangelie bestreden, de wapenen van historisch onderzoek en moderne wereldbeschouwing moeten het vernietigen. Men wil een ander Evangelie er voor in de plaats zetten, dat echter toch weer niets als een dwaling is, die opnieuw moet overwonnen worden.”

De dispositie van het werk is eenvoudig. In de Inleiding spreekt hij eerst over het wezen der rede, daarna over de geschiedenis der Homiletiek, vervolgens over het wezen en de taak der prediking, en eindelijk over den prediker. De Inleiding zouden we het principieele deel kunnen noemen. In het eerste deel geeft hij dan *die Lehre vom Stoff der Predigt*, in het tweede *die Lehre von der Form der Predigt.*

Voor SACHSSE is er een wezenlijk onderscheid tusschen Rhetorica en Homiletiek, en in de fout van vele oude Gereformeerden, die de Homiletiek als een species van het genus Rhetorica beschouwden, vervalt hij dus niet. De rede is de geordende voordracht van bepaalde waarheden met het doel de kennis te vermeerderen en in de hoorders zekere gevoelens en beslissingen te voorschijn te roepen. De preek heeft een hooger doel en hoogeren inhoud dan de „wereldlijke” rede. Het wezen van de christelijke prediking is verklaring van een gedeelte der H. Schrift met toepassing op de religieuse behoeften der gemeente.

Van blz. 13 tot 48 volgt een beknopt overzicht van de geschiedenis der Homiletiek. Evenmin als KRAUSS, ACHELIS en vele jongere homileten geeft hij een geschiedenis van de *prediking*. Dat is naar mijn oordeel juist gezien. Zal een geschiedenis van de prediking wezen wat ze behoort te zijn, dan

moet ze bevatten een „anthologie," een bloemlezing van geheele preeken of passages uit preeken, om op deze wijze het oordeel over vooruitgang of achteruitgang in de practische preekmethode met bewijzen te kunnen staven. Een Homiletiek zou te omvangrijk worden wanneer de geschiedenis der prediking er in werd opgenomen. Daar komt nog iets bij. De Homiletiek geeft de theorie voor de prediking, zegt hoe *behoort* gepredikt te worden. Zij kan ter illustratie wel voorbeelden uit de geschiedenis aanhalen, maar heeft niet tot taak in extenso mee te deelen hoe in den loop der eeuwen gepredikt *is*. Dogmatiek en Dogmengeschiedenis worden zelfs als twee aparte vakken behandeld. Het is dus niet noodig in een Homiletiek afzonderlijk te handelen over de geschiedenis van de prediking. Terecht is dan ook in de afdeeling „Praktische Theologie" van Deichert's verzameling van Theologische Leerboeken naast de Homiletiek een plaats ingeruimd voor een leerboek over de geschiedenis der prediking. Dit werk, waarvan Prof. Dr. A. Uckeley de auteur zal zijn, is nog niet verschenen.

In zijn overzicht van de geschiedenis der predikkunde staat Sachsse bij homileten uit de Middeleeuwen langer stil dan velen plegen te doen. Dit is een verdienste. De „studeerenden en candidaten" mogen van de homiletische wijsheid der Middeleeuwen wel iets weten, en hij, die dieper graaft, zal menige schat in de Middeleeuwsche literatuur ontdekken.

Met waardeering wordt door Sachsse van den Gereformeerden homileet Hyperius, wiens geboortestad, Yperen, thans geheel verwoest wordt, melding gemaakt. Hoewel Hyperius' vijf of zes genera in zijn oogen geen genade kunnen vinden, is Sachsse's eindoordeel over hem gunstig. Van Hyperius' *De formandis concionibus sacris* zegt hij: „trots deze gebreken is het werk rijk aan bijbelsche waarheid, aan juiste opmerkingen en voortreffelijke raadgevingen, zoodat de prediker van onze dagen niet aan hem behoorde voorbij te gaan."

Het is beslist een leemte dat van de Nederlandsche Gereformeerde homileten van de 17e eeuw niemand, zegge niemand, genoemd wordt. Geen woord over Joh. Hoornbeek, die met zijn werk *Tractatus de ratione concionandi* 1645, de eerste oorspronkelijke Gereformeerde Homiletiek hier te lande, wel had

vermeld moeten worden. Evenmin is aandacht geschonken aan DAVID KNIBBE, wiens *Manuductio in Oratoriam sacram* in 1697 zelfs een *zesden* druk beleefde. Trouwens een van de schaduwzijden van SACHSSE's werk is, dat het veel te weinig rekening houdt met de „ausländische" literatuur. De Duitschers hebben veel gepresteerd en op homiletisch gebied veel geproduceerd, maar toch *niet alles!* Onder de homileten der 19e eeuw wordt van de Nederlanders alleen VAN OOSTERZEE genoemd, van de Fransch-schrijvenden slechts VINET, en van de Engelsch-sprekenden . . . . niemand. Zal een Homiletiek inderdaad een „Leitfaden" voor studenten en candidaten zijn, dan behoort mededeeling gedaan te worden van de voornaamste homiletische literatuur die in het Buitenland (denk alleen maar, wat de laatste jaren betreft, aan Amerika) verscheen.

Op bladz. 48 v.v. handelt de auteur over het *wezen en de taak* van de prediking. Er moet, zoo zegt hij, onderscheid gemaakt worden tusschen missieprediking en prediking voor de Christelijke gemeente. De laatste vormt een deel van den Christelijken eeredienst. De taak wordt dus bepaald door het doel van den eeredienst.

Wat wil de christelijke eeredienst?

SACHSSE antwoordt terecht dat de eeredienst niet slechts een doen des menschen is, maar vooral en in de eerste plaats een doen Gods. In den eeredienst zoekt niet slechts de gemeente God terwijl zij Hem aanbidt en Zijne waarheid belijdt, maar God buigt zich tot haar neer en vervult haar met Zijn Geest en Zijn genade. *Het verkeer van God met de Christelijke gemeente* is het wezen van den eeredienst. In de vergaderde gemeente is God tegenwoordig en deelt er Zijne geestelijke gaven uit.

De prediker nu is in die vergaderde gemeente niet slechts een lid der gemeente die hare overtuiging tot uitdrukking brengt, maar hij is ook een bode Gods die door het Woord de harten tot God verheft. Hierin komt aan den dag het wezenlijk onderscheid tusschen de preek en alle andere redevoeringen. Doel van de prediking is de gemeente te *„erbauen"* in den Schriftuurlijken zin des Woords (1 Cor. 3 : 9—16, 2 Cor. 10 : 8, 13 : 10, enz.) De Christelijke prediking kan alzoo

omschreven worden als *de vrije verkondiging van het Goddelijk Woord tot opbouw der gemeente op Christus.*

In dit principieële stuk worden vele schoone en ware dingen gezegd. Op uitnemende wijze is het wezen van den eeredienst omschreven als een samenkomen van God met Zijn volk. Nu de Schrijver uit het wezen van den eeredienst het wezen van de prediking wilde afleiden, en hij den eeredienst omschreef gelijk hij doet, had meer licht moeten vallen op de prediking als *ambtelijke* verkondiging der waarheid, als *bediening* des Woords in het midden der vergaderde gemeente. De prediker treedt niet op om in naam der gemeente het Woord Gods aan de gemeente te verkondigen, de prediking is niet een samenspreking van een broeder met de andere broederen (gelijk door sommige Theologen het woord ὁμιλια eenzijdig wordt geinterpreteerd) maar een ambtelijke verkondiging, een mededeeling van het Woord Gods in naam en op last van den hoogsten Profeet en Leeraar der gemeente, Jezus Christus. Dat het ambtelijk karakter van de prediking in de voorstelling van SACHSSE op den achtergrond komt, blijkt duidelijk hieruit, dat hij enkele bladzijden verder zegt, dat de preek is *een getuigenis van de goddelijke waarheid op grond van persoonlijk beleven.* Hij noemt dan ook twee bronnen waaruit de preek voortkomt: het Woord Gods en de ervaring van den prediker. Ja er komt nog een derde bron bij: de behoeften der gemeente. Uit het opnoemen van drie „Quellen" voor de preek, blijkt zonneklaar dat des Schrijvers uiteenzetting hier niet juist is. De preek heeft maar één bron: het Woord Gods. Het wezen van de preek ligt in de ambtelijke bediening van dat Woord. Het getuigen van de waarheid als persoonlijk Erlebnis is geen objectief element in de preek. Deze opmerking mag niet zoo opgevat worden, als zouden we het voor een bijkomstige zaak achten dat de prediker een kind des Heeren is of niet. We mogen naar Gods Woord niets afdoen van den eisch dat hij, die als herder en leeraar van de gemeente optreedt, zelf een schaap van Jezus kudde is. De prediker moet bekeerd zijn. Maar aan den anderen kant is het „persönliche Erlebnis" geen objectief element in de preek. Een preek die Gods Woord tot inhoud heeft en uitgesproken wordt

door een wettig ambtsdrager die een hypocriet is, is *toch* een preek. Volgens Sachsse's redeneering zou dit geen preek zijn. Wie den prediker naar de leer der H. Schrift beschouwt als *dienaar* des Woords, die legt niet den nadruk op de persoonlijke ervaring van den prediker, maar op het Woord Gods. Dat heeft Hyperius zoo juist aangewezen, toen hij de prediking omschreef als populaire verklaring van de H. Schrift in de vergaderde gemeente.

In het vierde hoofdstuk van de Inleiding noemt Sachsse, zich hierin aansluitend aan Alsted, de eigenschappen op die den verkondiger des Woords moeten sieren.

De prediker moet van goede gezondheid zijn, over een flink stemorgaan beschikken, betrouwbaar geheugen en helder verstand hebben, enz. Een rechte kennis van het Evangelie mag hem niet ontbreken.

Maar, zoo vraagt de Schrijver, wat is Evangelie? Hij antwoordt: „Over deze vraag moest de evangelische kerk het eens zijn, en toch is thans het antwoord zóó verschillend, dat de positie van de evangelische kerk gevaar loopt." Na den hoofdinhoud van het Evangelie geteekend te hebben, klaagt hij, dat er predikers zijn, die een ander Evangelie verkondigen. Van de moderne predikanten zegt hij dan: „Volgens hen is het Evangelie besloten in de prediking van de Vaderliefde Gods tot alle menschen, welke Jezus het eerst betuigd heeft. Daardoor kan elke ziel God onmiddellijk vinden, niemand mag zich tusschen God en de ziel plaatsen. Jezus is de profeet, die de liefde des Vaders met bizondere kracht verkondigd heeft; hij zelf heeft in deze liefde des Vaders geleefd en door den overweldigenden indruk, dien hij op ons maakt, worden wij tot eenzelfde gezindheid opgeheven. Dit noemen ze het Evangelie Christi. Zij onderscheiden daarvan het Evangelie van Christus, zooals de apostelen het verkondigd hebben. Dit verwerpen ze. Hij is niet Gods eeuwige Zoon, niet tot vergeving van onze zonden aan 't kruis gestorven, niet ten derden dage van de dooden opgestaan. In volle klaarheid heeft Baumgarten deze tegenstelling uitgesproken, als hij zegt *(Predigtprobleme):* onze bedenkingen en twijfelingen ten opzichte van de feiten die op

de Christelijke feesten herdacht worden, willen we onbeschroomd uiten, hier helpt geen verbloemen. Hij verwerpt het vóórbestaan van Christus, de geboorte uit een maagd, de verzoening door den dood van Christus, de opstanding ten derden dage, en erkent dat deze feesten voor den modernen prediker een ware crux zijn. Dat hun prediking niet overeenstemt met de verkondiging van een Petrus, Johannes, Paulus, daarvan is de moderne prediker zich wel bewust: zij meenen dat de apostelen het zuivere Evangelie van Jezus door toevoegingen hebben verdorven, van welke zij het willen zuiveren. De evangelische kerk berust op de overtuiging, dat de apostelen door den Geest van Christus verlichte verkondigers van het Evangelie waren; naar de voorstelling van de modernen waren de apostelen dwaalleeraars, die de zuivere waarheid door toevoegingen hebben vervalscht en de gansche christenheid tot dwaling verleid hebben. Hier hebben we te doen met een fundamenteele tegenstelling. Is Jezus niet Gods Zoon, dan is zijn prediking een menschelijke poging God te vinden. Is Zijn dood niet het offer voor onze zonden, dan is zijn levenswerk voleinding van de zedewet en wij moeten er naar streven zoo mogelijk die wet te vervullen in de hoop dat God onze zonden genadig door de vingers zal zien. Is Jezus niet opgestaan, dan is de dood een donker probleem, en het „Jenseits" is ons verborgen. Het gaat niet meer om theologische verschillen, om dogmatische leerstellingen, maar om twee verschillende religies, die slechts dit gemeen hebben, dat ze aan den persoon van Jezus zich vastknoopen. Dezen modernen Jezus kan men vereeren, bewonderen, zijn leeringen en zijn voorbeeld navolgen, maar men kan in hem niet gelooven in leven en in sterven, hem niet in aanbiddende liefde, in eeuwige hoop aanhangen. Deze Theologen zijn Jezusvereerders, geen Christusaanbidders. Zij beweren dat de apostelen en de gansche Christenheid zich tot dusver een valsch beeld van Jezus geschapen hebben; het is hun taak dit beeld van een latere overschildering te reinigen."

Na deze teekening van het „Evangelie" der modernen, waarin Sachsse niet onduidelijk eigen standpunt kenschetst, gaat hij nog al breed hun leer bestrijden. Slagvaardigheid kan hem niet worden ontzegd. Door tal van rake zetten boeit hij de

aandacht. Aan het adres van de modernen richt hij vragen, die voor hen lastig zullen zijn om te beantwoorden. De lezer van deze interessante bladzijden zal evenwel onwillekeurig bij zich zelf de opmerking maken, dat deze aanval toch niet in een Homiletiek op zijn plaats is. Een dergelijk breed betoog hoort thuis in een Apologetiek, niet in een Homiletiek.

Aan den prediker stelt de Schrijver voorts terecht den eisch dat hij zelf het Evangelie naar de Schriften moet gelooven en een kind des Heeren zijn. Uiterst delicaat wordt naar dezen eisch de positie van vele jonge predikers, die, beïnvloed door de moderne critiek, niet overtuigd zijn van de waarheid van het Evangelie. Dat Jezus Gods eengeboren Zoon is, dat Hij door Zijn dood de verzoening der zondige menschheid tot stand gebracht heeft, dat Hij ten derden dage van de dooden is opgestaan, dat zijn waarheden, waarachter zij een vraagteeken zetten. Wat moeten deze jonge menschen nu doen?

Sachsse vindt, in navolging van T. Beck, dat zulke menschen toch maar tot het predikambt toegelaten moeten worden. Men moet ze gelegenheid geven zich te ontwikkelen. Hij, die pas begint, moet slechts verkondigen wat zijn overtuiging is, en wanneer hij ook eerst alleen brokstukken van het Evangelie preekt, zoo kan dat tot stichting van de gemeente werken. Slechts moet men van hem eischen dat hij bescheiden zij, zichzelf als een zoekende beoordeele, en het niet als zijn roeping beschouwe, de waarheden van het Evangelie, die hem nog te hoog zijn, te bestrijden.

Deze raad dunkt ons zeer verkeerd en niet in overeenstemming met den eisch door Sachsse zelf gesteld en in de H. Schrift ons voorgehouden. Natuurlijk moet een jonge prediker nog veel leeren en zich ontwikkelen. Maar die ontwikkeling geschiedt in de richting, die hij eenmaal insloeg. De principieele overtuiging van de waarheid des Evangelies kan in een leidsman van de gemeente niet worden gemist. Hoe zal hij anders de zielen kunnen bouwen, de kudde van Jezus leiden, de dwaalleer bestrijden? De jammerlijke toestanden die in Duitschlands volkskerk bestaan — en waarover een man als Sachsse zeker treurt — mogen niet theoretisch goedgepraat worden. Het predikambt is geen instituut om onrechtzinnige

theologen mogelijkerwijze tot rechtzinnige op te kweeken. Tot het geloof komt trouwens niemand door een syllogistische redeneering als die van BECK, maar alleen in den weg van principieele verandering des harten.

Aan het einde van dit hoofdstuk wordt gezegd dat de prediker, die een Christelijke persoonlijkheid moet zijn, ook de gave der welsprekendheid behoort te bezitten. Ten opzichte van de welsprekendheid zijn enkelen zeer begaafd, de meesten moeten door vlijt en inspanning vergoeden, wat aan talent ontbreekt, Uitnemend is SACHSSE's raad, om den tekst minstens zeven dagen van te voren te kiezen, de geheele week door stof te verzamelen en te mediteeren, en op de laatste dagen der week de stof te ordenen en uit te werken „Wie eerst op Vrijdag of Zaterdag met de voorbereiding begint, zal nooit een goede preek maken."

Het eerste deel, de leer van de stof der prediking, begint met de opmerking, dat bij elke rede de hoofdzaak is de stof, de waarheden die voorgedragen worden. Ze zijn van gelijke beteekenis als de steenen voor een gebouw, als — echt Duitsch! — het vleesch voor een spijze.

De stof voor de preek is de openbaring Gods, in Christus. Deze openbaring komt tot ons in het Woord Gods dat vervat is in de Schriften des Ouden en des Nieuwen Testaments. Christus is de inhoud der Schrift. „Jede Predigt ist so viel wert, als sie Christum treibet" (bl. 82).

Niet alles in de H. Schrift is van even groote waarde voor de prediking. De heilige mannen hebben geschreven, verlicht door den Heiligen Geest, maar de mate des Geestes was verschillend. De Evangeliën vormen het middelpunt; de Brieven zijn van gelijke waarde. Het Evangelie is voorbereid door de wet en de profeten, en deze laatsten zijn daarom niet van gelijke waarde als het Nieuwe Testament. Toch kan de prediker ze niet ontberen. „We mogen het Oude Testament niet onderschatten, maar het ook niet op eenzelfde lijn stellen met het Nieuwe Testament" (bl. 126). In al deze geschriften zijn stukken van geringere waarde; de geslachtsregisters in de Evangeliën, de legerplaatsen van Israël in de woestijn (Num. 33), vormen geen stof voor de preek.

We stemmen den geachten auteur van harte toe, dat niet alles in de H. Schrift van even groot belang is en dat het niet aangaat de opsomming van Israels legerplaatsen in de woestijn tot tekst te nemen (wat G. D. KRUMMACHER er van maakte, die een half jaar lang over die legerplaatsen preekte, berust op pure fantasie), maar zouden niet gaarne SACHSSE's uitspraak onderschrijven, dat het Oude Testament niet op één lijn te stellen is met het Nieuwe. Hoewel in het Oude Testament de Christus slechts wordt geteekend in de belofte, is toch naar Jezus' getuigenis, het Oude Testament *Woord Gods*. Daarom ontvangen wij zoowel de boeken des Ouden als des Nieuwen Testaments voor heilig en kanoniek om ons geloof daarnaar te reguleeren, daarop te gronden en daarmede te bevestigen.

We kunnen niet nalaten er onze blijdschap over uit te spreken, dat voor SACHSSE het Oude Testament van veel hoogere waardij is dan voor de meeste theologen in Duitschland, zelfs voor die van rechts. ACHELIS bv., de auteur van het bekende handboek voor „practische" Theologie, durfde zelfs schrijven dat in het Oude Testament ethische geboden zijn die der Christelijke Ethiek weerspreken, dat een groote menigte onchristelijke en tegenchristelijke meeningen er in aangetroffen worden, enz. (II^3 164). Volgens hem draagt PAULUS 1 Cor. 7 een niet-Evangelische beschouwing van het huwelijk voor, en heeft diens argumentatie van de verzoeningsleer voor ons alle waarde ingeboet. Dergelijke dingen vindt ge bij SACHSSE niet, en uit dit gezichtspunt heeft zijn Homiletiek meer waarde voor ons dan die van ACHELIS.

In de leer van de stof der prediking geeft SACHSSE twee hoofdstukken. Hoofdstuk I handelt over de algemeene Topiek, hoofdstuk II over de bizondere Topiek. In de algemeene Topiek wordt een indeeling van de preekstoffen aangewezen die verband houdt met het kerkelijk jaar, nl. 1. stoffen voor den Kersttijd, 2. stoffen voor den Paaschtijd, 3. stoffen voor den Pinkstertijd, 4. gelegenheidsstoffen. Bij de behandeling van deze stoffen wordt menige nuttige wenk gegeven. In de bizondere Topiek wordt achtereenvolgens gesproken over tekst, thema, bewijs en weerlegging, slot. De aandachtige lezer zal hier en daar wel een vraagteeken zetten. Ons komt het niet

juist voor, dat eerst het onderwerp voor de preek vaststaat en daarna de tekst gekozen wordt; dat aan elke preek een tekst ten grondslag moet liggen, acht de Schrijver een kerkelijk gebruik, dat behouden moet blijven. De bespreking van thema en slot van de preek hoort o. i. niet thuis in het materiëele, maar in het formeele deel van de Homiletiek·

Ons hoofdbezwaar in dit deel is, dat SACHSSE onder de titels *algemeene Topiek* en *bizondere Topiek* thuis brengt, wat er naar de historische beteekenis dezer woorden niet onder hoort. Gelijk bekend is, was in de oude Rhetorica de Topiek de wetenschap van het vinden van de stof; zij gaf de τοποι, loci, de plaatsen aan, waar de stof gevonden kon worden. HYPERIUS heeft zich zeer beijverd om de Topiek dienstbaar te maken aan de Homiletiek; hij schreef er zelfs een boek over. STEINMEYER is hierin HYPERIUS gevolgd en heeft voor de Topiek in dienst der prediking menig waardevolle bijdrage geleverd. Naar de door deze mannen in aansluiting aan de Rhetorica gevolgde terminologie wordt in de algemeene Topiek aangewezen, waar de stof voor alle preeken in het algemeen te vinden is, nl. in de H. Schrift. In de bizondere Topiek wordt aangetoond, op welke wijze de stof voor de verschillende soorten van preeken kan verkregen worden; over de indeeling van de stoffen kan dan weer verschil van gevoelen zijn. Nu staat het ieder, die een Homiletiek geeft, vrij de leer van de algemeene en bizondere Topiek op zij te schuiven, en voor het materiëele gedeelte van de Homiletiek van dit raam geen gebruik te maken; er is misschien voor deze handelwijze wel wat te zeggen. Maar het is den schrijver van een Homiletiek niet geoorloofd de historische indeeling te houden alleen wat den naam en niet wat de zaak betreft, onder algemeene Topiek thuis te brengen wat naar de historische terminologie onder de bizondere behoort en een stuk uit de formeele Homiletiek onder de bizondere Topiek te subsumeeren, *zonder in een breed betoog zijn gevoelen te adstrueeren.* Het gaat niet aan historisch gestempelde namen in een vak naar willekeur te gebruiken.

In het tweede deel, dat over den vorm van de preek han-

elt, worden besproken 1. de dispositie, 2. de elocutio of de tijl, 3. de voordracht. In de leer van den stijl wordt menige eede, frissche opmerking gemaakt. De paragraaf over de voordracht had iets breeder kunnen zijn. Deze laatste toch is van root belang en wordt door tal van predikers te veel verwaarosd. Al zal men Cicero en Augustinus het bekende *primum st pronunciatio, secundum est pronunciatio, tertium est pronunatio* niet nazeggen, een „leidraad voor studeerenden en candiaten" dient meer van de voordracht te geven dan SACHSSE doet.

Resumeerende kunnen we als ons eindoordeel vaststellen, dat ACHSSE's Homiletiek de beste is die in de laatste jaren in Duitschland verscheen. De jonge prediker komt met dit boek erder dan met werken als NIEBERGALL's *Wie predigen wir dem nodernen Menschen* en SCHIAN's *Praktische Predigtlehre.*

Bij alle waardeering voor den arbeid van den Bonner theooog, moeten we erkennen dat er waarheid schuilt in de niet l te vriendelijke recensie, die NIEBERGALL in de *Theologische Literaturzeitung* van 9 Mei 1914 gaf. Er is inderdaad te weinig rekening gehouden met de eigenaardigheid van het zieleleven van den mensch, die thans de kerk bezoekt. De religieuse psyche van onderscheidene typen is niet beschreven en evennin op welke wijze de prediking op deze inwerken moet. Deze Homiletiek is te weinig psychologisch gekleurd.

Als „Leitfaden" voor den Gereformeerden student in de theoogie zou ik dit boek niet onvoorwaardelijk durven aanbevelen; hij kan er veel uit leeren wat met de evangelieverkondiging in betrekking staat; de schaduwzijde is echter dat SACHSSE principieel er niet van uitgaat dat de prediking is *ambtelijke* bediening des Woords in de gemeente van Christus. De prediking is naar onzen Catechismus (vraag 84) een ontsluiten en toesluiten van het hemelrijk volgens het bevel van Christus. Deze waarheid is het uitgangspunt voor een Homiletiek naar Gereformeerde confessie.

NALEZING.

Een Lonkje van een Moderne naar Ethischen kant.

De Kerknieuws-redacteur van de N. Rott. Courant plaatste in het Ochtendblad van 8 Januari het volgende artikel.

DE ETHISCHEN UIT CONFESSIONEEL OOGPUNT BEKEKEN.

Het is algemeen bekend, dat inzake de belijdeniskwestie in de Ned. Hervormde Kerk de ethischen den doorslag zullen moeten geven. Vandaar dat van links en van rechts aller aandacht op deze groep is gevestigd en men zich van weerskanten afvraagt, met welke partij de rechtzinnigen of de vrijzinnigen, zullen meegaan, als de nood aan den man komt en er voor hen langer geen derde mogelijkheid overschiet. Zoolang de ethischen in hun afwachtende houding volharden, hebben zij intusschen volop gelegenheid hun keuze te overwegen en na te gaan, wat er voor hen van leervrijheid zoowel als van leerdwang te verwachten zal zijn. Belangwekkend is het derhalve uit den mond van een voornaam leider der confessioneelen een onbewimpeld oordeel over de ethische richting te hooren. Dit oordeel is uitgesproken door Ds. C. A. Lingbeek, redacteur van het weekblad de Gereformeerde Kerk, uitgegeven ter verspreiding der beginselen van de Confessioneele Vereeniging.

In het nummer van 24 December heeft een inzender hem gevraagd „eens duidelijk uit te leggen wat toch de leer der Ethischen is". Na verklaard te hebben, dat het niet gemakkelijk is deze vraag goed te beantwoorden, ook al omdat er nog twee soorten van ethischen zijn, zegt Ds. Lingbeek:

„Het ééne, wat die „rechtsche" en „linksche" Ethischen dan verbindt en wat zij gemeenschappelijk hebben is dit, dat zij aan al die groote daden des Heeren waarvan wij ons heil verwachten, de geboorte, het lijden, het sterven, de opstanding van den Zaligmaker, enz. alleen waarde hechten om de vruchten, die zich daarvan in het leven van den Christen openbaren. Waarbij sommigen hunner echter aan de waarheid dier heilsfeiten met beslistheid vasthouden; terwijl anderen zóó ver gaan, dat zij eigenlijk wel geneigd zouden zijn om het werk, dat Christus Jezus tot onze verlossing volbracht heeft, geheel of ten deele los te laten, mits zij de vrucht daarvan maar overhielden. Met andere woorden: de richting, waarin zij zich in mindere of meerdere mate bewegen; het gevaar dat zij loopen is, dat zij komen tot een Christendom zonder Christus. Dat komt door hun leggen van het

zwaartepunt in het subjectieve. Er zijn echter onder de Ethischen, die den Christus naar de Schriften als hun Zaligmaker liefhebben. En van een bepaald ethische leer aangaande den Christus kan men niet spreken."

Aldus Ds. Lingbeek. Men zal opmerken, dat in het oog van dezen confessioneelen leider de ethischen al zeer weinig rechtzinnig zijn en dat van zijn standpunt de verbinding „ethisch-orthodox" als een tegenstrijdigheid moet worden beschouwd. Het moge immers waar zijn, dat er onder de ethischen zijn, die den Christus naar de Schriften als hun Zaligmaker liefhebben, deze liefde koesteren zij naar de opvatting van den schrijver dan toch ondanks hun ethicisme. Is het overigens op zichzelf niet reeds teekenend, dat de confessioneele leider opmerkt dat onder de ethischen „er zijn", die in dit opzicht aan den gewenschten maatstaf voldoen? Dit wil immers zeggen, dat zij tot de uitzonderingen behooren. Maar de groote massa, evenaart zij niet, met haar „Christendom zonder Christus" en haar „leggen van het zwaartepunt in het subjectieve" de modernen? Zijn die ethischen in het oog der confessioneelen wel in beginsel van de modernen te onderkennen? Wij geven, om op deze vraag het antwoord te hooren, nogmaals het woord aan Ds. Lingbeek.

„De naam „Modern" is nu eenmaal in het meerendeel onzer gemeente (gelukkig!) geen eerenaam. Daarom is het in onze kerk zoo gesteld, dat allen, die van de Gereformeerde belijdenis niets weten of niets willen weten, en die toch niet gaarne „Modern" of „Liberaal" zouden willen heeten, zich eenvoudig „Ethisch" noemen; al is er ook geen enkele Ethische hair (in bovengenoemden zin) op hun hoofd. Dat maakt nu, dat men van de kansels, die worden ingenomen door predikanten, die zichzelf „Ethisch" noemen of ook door het volk „Ethisch" genoemd worden, alle mogelijke ketterijen, die men maar zou kunnen bedenken, kan verwachten. Zelfs de jonge nu reeds overleden professor Valeton, in leven een man van groot gezag onder de Ethischen, en die waarlijk allesbehalve gereformeerd was.... zelfs deze heeft er indertijd zijn stem tegen verheven, dat de Ethische naam in diskrediet werd gebracht, doordat velen meenden, dat ze dien naam reeds verdienden, als ze maar minder beslist, minder ernstig, minder gestreng preekten dan de Confessioneelen! Dat neemt echter niet weg, dat er onder de „Ethisch" genoemden of zich noemenden nog altijd velen van dat slag zullen kunnen worden gevonden."

In het oog van Ds. Lingbeek zijn de ethischen voor een goed deel dus niets dan vermomde modernen! Kan het krasser worden gezegd dan hier geschiedt, dat men van de kansels der ethischen „alle mogelijke ketterijen, die men maar zou kunnen bedenken, kan verwachten"? En deze ketters zouden in staat zijn, straks den kettermeester te helpen de

strop te vlechten, terwijl zij toch uit dit en dergelijke getuigenissen vooraf overduidelijk hun eigen vonnis kunnen lezen? Het wil er bij ons niet in.

Maar Ds. Lingbeek weet zijn oordeel over de ethischen ten slotte nog nauwkeuriger te bepalen. En dan wordt het er voor hen alweer niet beter op. Een opsomming van ethische kenteekenen eindigt hij met te zeggen, dat de ethische „doorgaans een verklaard tegenstander zal zijn van die leerstukken, die onze vaderen in 1618 tegenover de Remonstranten hebben gehandhaafd en die zij hebben neergelegd in de Dordtsche leerregelen. In dit opzicht wordt bevestigd wat Dr. Hoedemaker meermalen zeide: 't gaat in onze dagen niet om de vraag „modern of orthodox"; neen de strijd blijft loopen, zooals in 1618, over de vraag: de zaligheid geheel uit God of althans voor een deel uit den mensch."

Een verwijzing naar 1618 staat voor de ethischen met een vonnis gelijk. Wij weten wat er in 1618 met de Remonstranten is gebeurd. Hetzelfde staat thans, zoo de confessioneelen hun plannen kunnen doordrijven, te geschieden met de modernen. Maar — is het na het bovenstaande eigenlijk geen overbodige vraag? — met de modernen alleen? Van confessioneele zijde wordt hier, en niet alleen hier, onbewimpeld het anathema uitgesproken ook over hen, die zich voor een groot gedeelte, ondanks alles toch nog maar altijd „orthodox" blijven noemen, en zelfs bereid zijn samen met die andere orthodoxen door wie ze openlijk worden verketterd, in hun kerk een vermeende gemeenschappelijke leer door leertucht vast te leggen, en hiermede de eenige groep, waarbij zij op den duur nog veilig zouden zijn, die kerk uit te drijven. In elk geval zullen zij, zoo ze straks moeten vallen als slachtoffer hunner eigen dwaling, zich niet kunnen verontschuldigen met te zeggen, niet gewaarschuwd te zijn geweest.

Wat een lonkjes en vriendelijke knikjes!

Zouden de Ethischen zich laten verschalken?

T. H.

RECENSIËN.

Handboek voor de Heilige Geschiedenis, door Dr. P. A. E. SILLEVIS SMITT. *Kampen,* J. H. KOK, Tweede Deel: Het Nieuwe Testament.

Het compleet worden ook van het tweede deel geeft ons aanleiding nog eens eene hartelijke aanbeveling te schrijven voor dit voortreffelijke en rijke werk.

Schrijver dezer beoordeeling gelooft zich bij den auteur genoegzaam verontschuldigd te mogen achten wanneer hij het ditmaal bij deze aanbeveling laat. In de eerste plaats omdat hij zich reeds een en andermaal over karakter en opzet van het geheele werk uitliet (13e Jaargang bldz. 553 v.v. en 14e Jaargang bldz. 503 v.v.), en in de tweede plaats omdat hij zich aan eene gedetailleerde bespreking van dit tweede deel met heel wat minder vrijmoedigheid zou wagen dan hij zich ten opzichte van het eerste deel veroorloofd heeft.

Alleen zij den auteur verzekerd, dat de verwachting die we van hem koesterden ten opzichte van dit tweede deel in geenen deele is teleurgesteld.

En ten slotte worde nog de wensch uitgesproken dat bij een eventueelen tweeden druk aan het werk een uitvoerig zaak- en tekstregister worden toegevoegd. In zulk een inhoudrijk boek mist men dit noode.

G. Ch. AALDERS.

Op den dorschvloer. Overdenkingen voor het oorlogsjaar 1914 door J. J. KNAP Cz. *Kampen* J. H. KOK 1914.

Ds. Knap staat bekend als een uitmuntend schrijver, bizonder begaafd ook met het talent om stichtelijke overdenkingen te geven. Dezen naam heeft hij verdiend, gelijk ook weder deze oorlogsmeditatiën toonen. Meditatiën schrijven kan eigenlijk iedere dominee, en er worden dan ook heel wat in verschillen-

de Kerkbodes of verzamelde bundels in het licht gezonden. Maar meditatiën te schrijven die werkelijk het papier en den drukinkt waard zijn die er aan worden besteed, is niet ieders werk. Ds. Knap is een van de zeer weinigen die daarvan het geheim bezitten.

Toch heeft het ook zijn gevaar wanneer men een talent heeft voor het schrijven van meditatiën en daarvan een druk gebruik maakt. Dan vervalt men wel eens tot een al te te overvloedige toepassing van dezelfde rhetorische kunststukjes. Dit is bij Ds. Knap al heel duidelijk in het bijna hinderlijk-veelvuldige gebruik van eenige (meestal drie) parallelle zinnen, b.v. in dezen trant:

„Hij weet, zij zullen hem niet gelooven.
Hij weet, zij zullen hem innerlijk kruisigen.
Hij weet, zij zullen hem een leugenprofeet schelden."

Van dit genre heb ik in de tien overdenkingen die ons dit boekske biedt, niet minder dan 35 voorbeelden geteld (en misschien heb ik nog wel een enkele over het hoofd gezien)— dat is toch waarlijk „des Guten zu viel." Vooral gevoelt men dit, wanneer men, zooals ik heb gedaan, alle tien meditaties achter elkander leest. Ik zou den auteur wel den raad willen geven dit ook te doen, eer hij zijne geschreven overdenkingen ter perse zendt. Had hij dit gedaan dan zou hij zelf ongetwijfeld ook op dit bezwaar gestooten zijn en het in elk geval gematigd hebben.

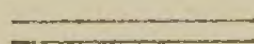
Eene voortreffelijke verzorging van den stijl acht ik toch bij meditaties een eerste vereischte. Veel nieuwe gedachten worden daarin gewoonlijk niet ten beste gegeven. Dat brengt de aard dier korte stukskes niet mee. Men mag al tevreden zijn wanneer men er in slaagt een oorspronkelijke variatie op een bekend thema te geven. Maar de charme van de meditatie ligt in de pakkende wijze waarop gezegd wordt wat men zeggen wil. Ds. Knap verstaat deze kunst voortreffelijk; doch juist daarom meen ik goed te doen hem op het bovenstaande te wijzen. Kan hij dit bezwaar ondervangen, dan zal er zijn werk ongetwijfeld bij winnen.

Nog enkele meerdere stijlgebrekjes merkte ik op. Ds. Knap deelt met meerdere goede en vlotte stylisten het gevaar om

·el eens wat al te vlug te schrijven, en zoo sluipen te midden an het vele mooie en goede dat hij geeft wel eens onaange-aam-storende slordigheidjes in zooals: „de kandelaar der waar-eid brandt in ons midden" (bldz. 26); het gebruik van woor-en als „smullen" en „aaien" (beide op bldz. 73); „wij reizen eilig onder den grond, door de lucht, over het water en elfs onder het water" (bldz. 80) — zoover mij bekend is er enminste tot dusverre nog geen passagiersvervoer met duik-ooten —; het germanisme „maakte zich breed" (bldz. 81) en nkele andere. Ik vermoed dat het ook een slordigheid is, vanneer van Gideon wordt gezegd, dat hij „zijn machtige leger lunde om het te sterken" (bldz. 53). De Schrift leert ons dat Gideon dit deed op Goddelijk bevel, opdat Israël zich niet tegen den Heere zou beroemen zeggende: „Mijne hand heeft mij verlost" (zie Richt. 7 : 2).

Doch genoeg aanmerkingen. Men zou anders wellicht den ndruk krijgen dat ik in dezen bundel slechts te laken, niet te prijzen vond. Het tegendeel is echter waar. Met moeite weder-sta ik den lust om verschillende passages die mij pakten over te schrijven. Misschien zou de uitgever het mij wel kwalijk nemen als een mogelijke bedreiging van zijn debiet. Alleen wil ik toch een paar passages aanduiden die ik zeer waardeer, b.v. bldz. 52—58 over ons leger, bldz. 64/65 over het vloeken, bldz. 95 over onze thans meer dan ooit dierbare Koningin, bldz. 105 wat een boek is, enz. En laat mij dan overigens besluiten met den dringenden raad aan de lezers van dit Tijdschrift om dit ook typographisch keurig uitgevoerde boekje zelf te koopen en te lezen. Het is het ten volle waard.

G. Ch. AALDERS.

BOEKAANKONDIGING.

Karakter en doel der Vereeniging en hare dienende broe derschap. Nieuwe uitgave vanwege het Bestuur der Ver eeniging tot Christelijke verzorging van krankzinnigen i Nederland. *Heusden.* A. GEZELLE MEERBURG, 1914.

In deze uitgave heeft de in ons vaderland zoo welbekend Vereeniging laten herdrukken 1o de rede van wijlen prof. D K. Wielenga, waarmede deze op 28 Januari 1886 hare eerst stichting „Veldwijk" opende; 2o de toespraak waarmede destijd de eerste geneesheer-directeur, Dr. R. Klinkert, zijne functi aanvaardde; 3o de voordracht voor de Vereeniging in 1890 ge houden door haren voorzitter, prof. L. Lindeboom, over he onderwerp „De arbeiders onder Krankzinnigen en Zenuwlijders hoedanige personen er noodig zijn, en hoe het benoodigd aanta voortdurend te verkrijgen."

Het doel dat met deze uitgave wordt beoogd is volgens he Voorwoord het nieuwe geslacht dat is opgetreden bekend t maken met de beginselen en drijfveeren waaruit het Gode be- haagd heeft de Vereeniging en hare stichtingen te doen voort- komen en te doen arbeiden tot op dezen dag. De Vereeniging heeft daarmede een goed werk verricht. Wanneer men kan ingaan tot den arbeid waarvoor een vroeger geslacht het pio- nierswerk heeft verricht, is het soms zoo moeilijk zich eene voorstelling te vormen van de geloofsworsteling die het gekos heeft om zoover te komen.

Eigenaardig werd ik getroffen door Wielenga's woord: „Wa zich aanmeldt op het terrein des publieken levens, en zoo ool deze Stichting, toone, handhave, bewijze zijn recht van bestaan onder den zegen des Heeren, door een *zegenend en gezegen bestaan zelf*" (bldz. 6). Indien ergens dan is dit woord op dez Vereeniging en hare stichtingen van toepassing geweest. Heu bestaan gedurende meer dan een kwart-eeuw heeft heur rech van bestaan op veel schitterender wijze bewezen, dan de toen malige redenaar in zijn stoutste hope had durven verwachten Zij heur arbeid tot in lengte van dagen rijkelijk van den Heer gezegend! G. CH. AALDERS.